

Andrzej Kopiczko

Zarys dziejów parafii w Radostowie do końca II Wojny Światowej

Studia Łuckie 17/1, 31-55

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KS. ANDRZEJ KOPICZKO*

ZARYS DZIEJÓW PARAFII W RADOSTOWIE DO KOŃCA II WOJNY ŚWIATOWEJ

Początki i rozwój do drugiej połowy XVIII wieku

O początkach parafii w Radostowie wiemy niewiele. Powszechnie za datę założenia osady przyjmuje się rok 1362. Z dokumentów jednak wynika, że istniała ona już wcześniej. Jej założycielem był wójt biskupstwa warmińskiego (wójt krajowy) Henryk von Luter, który piastował ten urząd w latach 1333-1342¹. Zatem na ten czas należałoby datować powstanie parafii. W 1358 r. jest mowa o karczmie w Radostowie (zapis nazwy wsi Fröwdenberg)², a rok później – 1 października – znów wymieniono ją z okazji wystawienia dokumentu lokacyjnego dla Studzianki (Wonnenberg), która graniczyła z Radostowem i Orzechowem³. Natomiast 24 maja 1362 r. zastąpiono pierwotne nadanie wsi nowym przywilejem lokacyjnym, wystawionym przez biskupa warmińskiego Jana II Stryprocka. Miała ona obejmować 100 łanów, czyli 1680 ha ziemi, z tego 10 (168 ha) zapisano ówczesnym sołtysom Janowi i Mikołajowi, a 6 (ok. 100 ha) proboszczowi, który jednak nie został wymieniony z imienia. Dodatkowo miało mu przysługiwać prawo do połowu ryb małymi narzędziami

* Ks. prof. dr hab. Andrzej Kopiczko, prof. zw. – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych, Zakład Archiwistyki, Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej, Pracownia Historii Warmii i Mazur; e-mail: andrzej.kopiczko@uwm.edu.pl

¹ V. Röhrich, *Die Kolonisations des Ermlandes*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands” (dalej: ZGAE), 20(1919), s. 202.

² O tej karczmie jest już mowa pod datą 31 V 1358 r. Tam też zapisano nazwę Radostowa jako Fröwdenberg. Zob. *Codex Diplomaticus Warmiensis*, t. 2 (dalej: CDW II), wyd. C.P. Woelky, J.M. Saage, Mainz 1864, s. 119, 267 (nr 267); V. Röhrich, *Die Kolonisations des Ermlandes*, ZGAE, 20(1919), s. 203; A. Pospiszylowa, *Toponimia południowej Warmii*, Olsztyn 1987, s. 46.

³ CDW II, s. 295 (nr 294); V. Röhrich, *Die Kolonisations des Ermlandes*, ZGAE, 22(1926), s. 414-416.

w jeziorze Ausclode (Blanki) z przeznaczeniem na własny stół⁴. W tym czasie działała wspomniana wcześniej karczma, w której można było sprzedawać mięso i chleb⁵. Czy już wówczas istniał kościół, trudno powiedzieć. Pierwszy znany proboszcz został odnotowany dopiero w 1482 r. i był nim ks. Tomasz Kranch. Objął to stanowisko 30 grudnia⁶.

Obiekt murowany powstał zapewne na przełomie XIV i XV w. i przetrwał do dziś. Niektórzy podają, że konsekrował go jeszcze w 1362 r. sam biskup Jan II Stryprock; informacja taka przewija się również w dokumentach, a ponadto w drugiej połowie XVII w. została umieszczona na tablicy za głównym ołtarzem⁷. To sprawiło, że świątynia uważana była i jest za najstarszą na wsi ze zbudowanych na terenie Warmii. Nie jest to do końca prawdą, ponieważ starsze znajdują się m.in. w Ełdychach i Szalmii⁸.

Z końca XV w. mamy jeszcze inne informacje. Otóż kościół w Radostowie został wymieniony w wykazie archiprezbiteratów i parafii. Należał do archiprezbiteratu jeziorańskiego. Był poświęcony św. Jerzemu. Patronat sprawowali biskupi i zapewne już wówczas posiadał filię we Frączkach, które otrzymały przywilej lokacyjny 14 maja 1358 r. i też zapisano w nim prawo do budowy kościoła w ramach patronatu prywatnego, posiadanego przez właściciela miejscowości⁹. Wiemy także o kolejnych proboszczach – ks. Szymonie Bertramie (instalowanym 13 V 1485 r.)¹⁰ i Janie, który wdał się w spór z parafianami z powodu dziesięciny (odnotowany 7 I 1490 r.)¹¹.

Na początku XVI w. Radostowo, podobnie jak wiele miejscowości warmińskich, uległo zniszczeniu w czasie wojny polsko-krzyżackiej. Ustalono, że wówczas były tam 84 łany ziemi uprawnej i 6 łanów lasu, z tego z ziemi uprawnej 27 łanów było opuszczonych, a lasów – 2,5 łanu. Zniszczono też

⁴ A. Olczyk, *Sieć parafialna biskupstwa warmińskiego do roku 1525*, Lublin 1961, s. 83; CDW II, s. 340 (nr 327); V. Röhrich, *Die Kolonisations des Ermlandes*, ZGAE, 20(1919), s. 202-203.

⁵ CDW II, s. 340-341 (nr 327). Nazwę wsi zapisano jako Vröwdenberg.

⁶ V. Röhrich, *Die Kolonisation des Ermlands*, ZGAE, 20(1919), s. 208; A. Olczyk, *Sieć parafialna...*, dz. cyt., s. 83; J.M. Saage, *Sedes archipresbyterales dioecesis Warmiensis cum suis mansis et lastis decimarum*, w: *Monumenta Historiae Warmiensis*, t. 3, Braunsberg 1866, s. 373; A. Boetticher, *Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreußen*, z. 4: *Das Ermland*, Königsberg 1894, s. 111.

⁷ G. Dehio (neu bearbeitet von Ernst Gall), *Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler*, München 1952, s. 234.

⁸ D. Loyal, *Sakrale Backsteingotik im Ermland. Eine bautopographische Untersuchung*, Bonn 1995 (ZGAE, Beiheft 12), s. 313; F. Dittrich, *Böttichers Inventarisierung der Bau- und Kunstdenkmäler Ermlands*, ZGAE, 11(1897), s. 292; V. Röhrich, *Die Kolonisations des Ermlandes*, ZGAE, t. 20, s. 207.

⁹ CDW II, s. 264-266 (nr 266).

¹⁰ J.M. Saage, *Sedes archipresbyterales dioecesis Warmiensis cum suis mansis et lastis decimarum*, s. 379; V. Röhrich, *Die Kolonisation des Ermlands*, ZGAE, 20(1919), s. 208; A. Olczyk, *Sieć parafialna...*, dz. cyt., s. 83.

¹¹ Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej: AAWO), AB, A 85, k. 126; A. Olczyk, *Sieć parafialna...*, dz. cyt., s. 83.

dwie karczmy. W 1533 r. udało się tylko obsadzić na nowo 4,5 łanu ziemi¹². Przy tej okazji poznajemy kilka nazwisk mieszkańców. Byli to m.in. (pisownia oryginalna) Lorentz Arint, Tewis Arint, Albert Lilgental, Nickel Buchholtz, Caspar Witte. W tym czasie była już druga karczma. W 1555 r. biskup Stanisław Hozjusz sprzedał mieszkańcom Radostowa 10 łanów ziemi, należących do krawca Dietricha¹³. Natomiast z adnotacji z 1571 r. dowiadujemy się, że sołtysiem był Bartel Ohm, też krawiec. Obydwaj mieli po 4 łany ziemi¹⁴.

Od drugiej połowy XVI w. zachowały się protokoły powizytacyjne i informacje o parafii w Radostowie są już pełniejsze. W 1582 r. stan kościoła i duszpasterstwa sprawdzili delegaci biskupa Marcina Kromera, zapewne kanonik Jan Kreczmer i jezuita Jan Schonnovius, ale – niestety – protokół zaginął. Natomiast nieco wcześniej, w latach 1565-1567, wizytację na polecenie kardynała Stanisława Hozjusza przeprowadzili kanonicy Samson Worein i Walenty Kuczborski¹⁵. W Radostowie odbyła się ona 2 czerwca 1565 r., a zachowany protokół zawiera krótki opis wyposażenia kościoła, charakterystykę proboszcza oraz wypowiedzi parafian. Dowiadujemy się z niej, że świątynia miała tytuł św. Jerzego. Wymieniono tabernakulum i chrzcielnicę z wodą, poświęconą w Wielką Sobotę. Na stanie kościoła znajdowały się: monstrancja z miedzi pozłacana, pacyfikał, pozłacany srebrny kielich i inne naczynia potrzebne do sprawowania Mszy św. i sakramentów. Dalej spisano liczne szaty liturgiczne, obrusy na ołtarzach, świeczniki i 5 dzwonków. Z ksiąg wymieniono mszał warmiński, mszał i antyfonarz spisany na pergaminie, a także agendę i 2 brewiarze (jeden pergaminowy, a drugi papierowy). Kościół posiadał dwa ołtarze, dzwon i sygnaturkę. Plebanię określono jako „antiqua” (stara). Dość szczegółowe informacje dotyczą proboszcza, którym był ks. Reinhold Gemekow, liczący wówczas 33 lata, urodzony we Francji w diecezji Tarb. Ponieważ w tym czasie brakowało w diecezji kapłanów, obsługiwał również kościół w Orzechowie oraz filie m.in. we Frączkach. W zarządzaniu parafią wspierali go witrykusi (prowizorzy, czyli pomocnicy proboszcza w zarządzie parafią). Był też nauczyciel, pochodzący z diecezji, żonaty, cieszący się dobrą opinią. Nie podano jednak jego imienia ani wieku oraz ilu miał uczniów¹⁶.

Kolejny zachowany protokół wizytacyjny pochodzi z 18 grudnia 1597 r. Nie wnosi on zbyt dużo nowych informacji dotyczących wyposażenia i wystroju kościoła. Na początku dowiadujemy się, że Najświętszy Sakrament był przechowywany w mosiężnym tabernakulum, wyścielonym płótnem, a w nim mała puszka miedziana z trzema Hostiami, konsekrowanymi w poprzednią niedzielę.

¹² H. Schmauch, *Die Wiederbesiedlung des Ermlandens im 16. Jahrhundert*, ZGAE, 23(1929), s. 653.

¹³ V. Röhrich, *Die Kolonisations des Ermlandens*, ZGAE, 20(1919), s. 206.

¹⁴ Tamże, s. 657.

¹⁵ A. Kopiczko, *Szkolnictwo parafialne w diecezji warmińskiej w świetle akt wizytacyjnych z drugiej połowy XVI wieku*, „Roczniki Teologiczne”, 41(1994), z. 4, s. 33.

¹⁶ Tamże, s. 47; AAWO, AB, B 3, k. 7-9v.

Była też mała miedziana patera oraz z takiego samego materiału monstrancja (dodatkowo pozłocona) ze srebrnym pozłacanym melchizedechem (w formie półksiężyca do wkładania Hostii).

Baptysterium, wykonane z drewna, stało w rogu po stronie północnej, w pobliżu wieży. Miało kociołek na wodę poświęconą w wigilię Zesłania Ducha Świętego oraz zamknięcie na rygiel. Kościół był już wyposażony w trzy ołtarze. Główny nosił ten sam tytuł, co świątynia, czyli św. Jerzego. Stały na nim dwa cynowe świeczniki, a przykryty był – według ówczesnych przepisów – trzema obrusami. Odnotowano też ozdobne antependium oraz inne – nowe, wykonane także ze zdobionego płótna.

Drugi ołtarz (boczny), usytuowany w pobliżu obrazu św. Jerzego, posiadał znaki konsekracji, 3 cynowe świeczniki i 2 obrusy, ale nie podano tytułu. Podobnie było z ołtarzem trzecim, który stał w pobliżu cyborium. Ten jednak nie był konsekrowany i przykryty tylko jednym obrusem, miał jedno antependium i dwa portatyłe.

Z naczyń liturgicznych, przechowywanych w zakrystii, wymieniono kielich srebrny i pozłacany z pateną, a także drugi, mniejszy, srebrny, którego czara została pozłocona (także z pateną). Był pacyfikał srebrny okrągły, krzyż nad cyborium, ampułki, trybularz, 5 dzwonek, 5 ornatów, alby i inne szaty. Z ksiąg wymieniono m.in. mszał warmiński drukowany, mszał z gradualem na pergaminie, antyfonarze, agendę, agendę warmińską dwuczęściową, brewiarz warmiński i mszał nowy oraz pomoce kaznodziejskie, w tym *Sermones Theauri novi*, *Postilla Vilhelmi*, *Sermones Discipuli*. W drewnianej dzwonnicy wisiały 3 dzwony, na dole stał katafalk, a na dachu znajdowała się sygnaturka. Sam kościół był murowany z dobrą, ceglana posadzką. W zakrystii stały dwie skrzynie na szaty i sprzęt liturgiczny. Cmentarz był ogrodzony drewnianym płotem, ale nie ze wszystkich stron.

Proboszczem był wówczas ks. Paweł Radick (Radig), urodzony w Barczewie. W parafii pracował już 24 lata, czyli od 1573 r. Do pomocy miał kucharkę w podeszłym wieku i jeszcze inne osoby, pracujące w gospodarstwie. Odmawiał brewiarz warmiński, a spowiadał się u proboszcza w Orzechowie, Dobrym Mieście lub w Jezioranach. Troszczył się o chorych i udzielał sakramentu namaszczenia. W swojej biblioteczkę miał kilka książek określonych jako heretyckie.

Dochody czerpał z dwóch parafii, miejscowej (do której należała jeszcze wieś Schönborn – Studnica, założona 18 III 1341 r.¹⁷) i filii we Frączkach (z wsią Wonnenberg – Studzianka). Otrzymywał z nich dziesięcinę w wysokości 6 łasztów zboża, z ofiar paschalnych 14 grzywien, z wigilii – grzywnę, z kołody – produkty spożywcze dla siebie oraz dzwonnika i nauczyciela (m.in. chleb i kiełbasę). Dostarczano mu także 8 par kurcząt. Dysponował 6 łanami

¹⁷ V. Röhrich, *Die Kolonisations des Ermlandens*, ZGAE, 20(1919), s. 208.

ziemi parafialnej, którą uprawiał przy pomocy pracowników. Miał dwa konie (wałachy), 3 krowy, 17 korców owsa i 27 korców żyta.

Jeżeli zaś chodzi o posługę duszpasterską zanotowano, że sprawował Msze św. w dwie kolejne niedziele w Radostowie, a w trzecią we Frączkach. Kazania głosił dodatkowo w święta, z wyjątkiem drugiego dnia Wielkanocy i Zesłania Ducha Świętego. Parafianie wystawili mu bardzo dobre świadectwo: „wszyscy jednogłośnie twierdzili, że proboszcz, którego mieli już przez 24 lata, z tą pilnością, jaką przystoi we wszystkim obficie zadość uczynił swojemu obowiązkowi, tak że zupełnie nie mają przeciwko niemu żadnych skarg, lecz bardziej dziękują za staranność i czujność”¹⁸.

Jako nauczyciel pracował od 13 lat Jan Caslicz (Kasenzitz), urodzony w Dobrym Mieście, żonaty. Miał dochody w wysokości 17 grzywien rocznie, z wigilii dodatkowo 5 gr., za dzwonicie 2 gr, a za niesienie krzyża 5 solidów. Do szkoły należał ogród. Proboszcza wspierali jeszcze wityrkusi, ale nie podano ilu¹⁹. O wspomnianym nauczycielu wiemy też, że 4 lipca 1595 r. otrzymał od biskupa warmińskiego Andrzeja Batorego opustoszoną karczmę, która znajdowała się na wschód od kościoła w Radostowie (w kierunku Jezioran). Za to miał ją odbudować. Natomiast druga karczma pozostawała nadal opuszczona²⁰.

Pierwsza wizytacja z XVII w., z której zachował się protokół, została przeprowadzona 3 października 1605 r. W protokole najpierw powtórzono informacje o fundacji kościoła 24 maja 1362 r. przez biskupa Jana II Stryprocka, ale nie odnotowano żadnego dokumentu poświadczającego konsekrację. Tym razem dowiadujemy się, że cyborium było usytuowane po stronie Ewangelii, czyli po lewej. Chrzcielnica stała w rogu świątyni w części północno-zachodniej. Bardzo starannie prowadzono księgę chrzcielną. Przeprowadzano też egzamin z umiejętności udzielania chrztu przez akuszerkę.

Niewiele informacji podano o ołtarzu głównym. Dopiero z *Ordinatio* z 1622 r. dowiadujemy się, że zbudowano nowy w miejsce dawnego, gotyckiego²¹. Natomiast stosunkowo dokładnie wymieniono naczynia i szaty liturgiczne, jednak ich zestawienie nie różni się zasadniczo od tego z 1597 r. Nieco zmienił się zasób ksiąg, ponieważ doszły edycje rzymskie mszału, graduálu i antyfonarza. W ołtarzach – oprócz św. Jerzego i Najświętszej Maryi Panny – były odnowione figury św. Barbary i św. Katarzyny. Zakrystia znajdowała się po stronie północnej. Do kościoła prowadziło troje drzwi. Jedne były w części północnej, ale ich nie otwierano, drugie – po stronie południowej, a trzecie – zachodniej. Wieża dzwonna znajdowała się po stronie zachodniej; była jeszcze nowa i w dobrym stanie. Wisiały w niej nadal trzy dzwony; dwa poświęcone,

¹⁸ J. Obląk, *Zagadnienie duszpasterstwa ludności polskiej na Warmii w drugiej połowie wieku XVI*, „Studia Warmińskie” (dalej: SW), 7(1970), s. 28; AAWO, AB, B 4, k. 79.

¹⁹ AAWO, AB, B 4, 78-80v; A. Kopiczko, *Szkolnictwo parafialne...*, dz. cyt., s. 47; H. Schmauch, *Die Wiederbesiedlung...*, dz. cyt., s. 657.

²⁰ Tamże.

²¹ F. Dittrich, *Böttchers Inventarisation...*, dz. cyt., s. 292.

a o trzecim nie było takiej informacji, ale służył on do dzwonięcia trzy razy w ciągu dnia na „Anioł Pański”. Do kościoła należały ponadto cmentarz i kostnica.

Dużo miejsca poświęcono uposażeniu kościoła i proboszcza, ale te informacje znamy częściowo z poprzedniej wizytacji. Na stanowisku proboszcza pracował teraz ks. Szymon Niederhof, urodzony w 1575 r. w Barczewie. Wiemy, że studiował przez 7 lat w Seminarium Duchownym w Braniewie, a święcenia kapłańskie przyjął w 1603 r. z rąk biskupa Wawrzyńca Gembickiego. Do Radostowa został skierowany 6 stycznia 1607 r. Wcześniej pracował w filii tej parafii, czyli we Frączkach. Otrzymał dobrą opinię za prowadzone duszpasterstwo i troskę o wiernych. Plebania znajdowała się po stronie południowej kościoła. Miała dwie kondygnacje i zamieszkiwali ją – oprócz proboszcza – jego krewni.

Po stronie zachodniej kościoła stała szkoła, zbudowana z drewna, ze słomianym dachem. Nauczycielem był karczmarz, wymieniony wcześniej Jan Kasenitz (Szasnitz), pochodzący z Dobrego Miasta, żonaty. Pracował od 25 lat, ale śpiew gregoriański znał średnio. Nie miał uczniów bezpośrednio korzystających z nauki²².

W uzupełnieniu do tego protokołu można dodać, że na tęczycy między prezbiterium a nawą wisiał krzyż. Były konfesjonał oraz – usytuowana po stronie północnej – ambona. Naczynia liturgiczne przechowywano w skrzyni (*armarium*)²³.

W opisie Warmii z 1656 r. podano, że Radostowo miało 94 łany ziemi (bez 6 należących do proboszcza), 24 chłopów (w 1587 r. było 30 chłopów), 5 sołtysów, 2 karczmy, 131 kur i 35 gęsi. Natomiast w przypadku Studnicy odnotowano 40 łanów ziemi, 14 chłopów, 1 sołtysa, 1 karczmę i 56 kur²⁴. Zatem parafia, choć składała się tylko z dwóch miejscowości, była dość duża pod względem powierzchni i liczby wiernych. Kilka lat później, już po wojnie szwedzko-polskiej, zwanej potopem szwedzkim, sytuacja we wsi znów się pogorszyła. Ze 100 łanów ziemi aż 43,5 było opuszczonych. Uprawiane należały: 6 do proboszcza, 10 do sołtysów, 6 wolnych, a 34,5 było oczynszowanych. Wśród chłopów posiadających własne gospodarstwa zostali odnotowani (zapis wg źródła): Andreas Ohtt (3 łany, 4 konie, 2 woły, 2 krowy), Szwich (3 łany, 7 koni, 4 woły i 2 krowy), Martinus Bihрман (3 łany, 8 koni, 4 woły i 3 krowy), Mathäus Thil (2,5 łanu, 4 konie, 2 woły i 3 krowy), Staphun (3 łany, 4 konie, 2 woły i 2 krowy), Hincman (3 łany, 5 koni, 2 woły i 1 krowa), Gerigk (3 łany, 8 koni, 4 woły i 3 krowy), Sahn (3 łany, 6 koni, 3 woły i 2 krowy), Joann Borchert (2,5 łanu, 3 konie, 2 woły i 2 krowy), Buchholtz (3 łany, 6 koni, 2 woły i 1 krowa), Woywod (2,5 łanu, 4 konie, 2 woły i 2 kro-

²² AAWO, AB, B 5, k. 138v-141.

²³ AAWO, AB, B 6, k. 98v-99.

²⁴ J. Kolberg, *Summarisches Verzeichnis des Fürstenthums Ermland von 1656*, ZGAE, 7(1880), s. 278.

wy), Widrich (3 łany, 3 konie, 2 woły i 2 krowy). Ogrodnikami byli: Andreas Adelhoff, Laurentius Arend, Petrus Wit, Neydenbergk, Gregorius Oht i Petrus Sahn. Przy tej okazji odnotowano, że 13 lutego 1683 r. wdowa po Michale Buchholtzu (zapewne chodzi o wspomnianego wyżej) Anna otrzymała odnowienie przywileju na prowadzenie karczmy. W 1690 r. karczma była już w posiadaniu jej syna, też Andrzeja. Natomiast druga karczma należała do Franciszka Kleina²⁵.

W 1726 r. kolejną wizytację przeprowadził biskup Krzysztof Andrzej Jan Szembek. W Radostowie odbyła się ona 1 lipca. W pierwszym zdaniu protokołu zapisano, że kościół stojący przy drodze królewskiej, prowadzącej od Jezioran do Dobrego Miasta, posiada dwa wejścia; jedno przez wieżę od strony zachodniej. W wieży znajdują się trzy dzwony i sygnatura zawieszona w wieżycze nad frontonem świątyni po stronie wschodniej. W tej ścianie były jeszcze, umieszczona we wnęce, położona figura Matki Bożej oraz zegar słoneczny. Ściany zdobiły wizerunki: Zbawiciela Świata, Matki Bożej i Apostołów, a także po stronie południowej: Biczowania Chrystusa, Królowej Różańca Świętego, św. Stanisława biskupa (patrona Studnicy), św. Jacka Odrowąża (patrona Radostowa), Objawienia Pańskiego, Świętej Rodziny i po stronie północnej: Ukrzyżowania Pana Jezusa, obraz św. Jacka z ołtarza św. Mikołaja, Sądu Ostatecznego, św. Walentego, św. Jerzego, św. Antoniego z Padwy, św. Michała Archanioła, św. Kajetana z dwiema srebrnymi koronami, Wniebowzięcia NMP²⁶.

Ołtarze były nadal trzy. Główny pochodził z 1491 r., a odnowiony w 1690 r. dzięki zaangażowaniu śp. proboszcza ks. Jerzego Powarskiego²⁷. Konsekrował go w 1702 r. w czasie wizytacji biskup pomocniczy warmiński Kazimierz Leżeński ku czci Przenajświętszej Dziewicy i św. Jerzego. Wówczas też ołtarz otrzymał relikwie 11000 męczenników, św. Mikołaja i św. Marcina. W środkowej kondygnacji znajdował się obraz Nawiedzenia NMP. Była też figura Stworzyciela Świata, po bokach figury ze Starego i Nowego Testamentu.

Ołtarz boczny po stronie Ewangelii był poświęcony św. Annie i wyposażony w jej obraz w dolnej kondygnacji, nad nią św. Józefa, a u góry w rzeźbę Ducha Świętego z promieniami, wstawiony w 1680 r. na koszt byłego kanonika Warmińskiej Kapituły Katedralnej – ks. Andrzeja Józefa Zagórnego. Natomiast drugi ołtarz boczny, po stronie prawej (Epistoły), był poświęcony Błogosławionej Dziewicy Maryi, z jej wizerunkiem często odwiedzany przez wiernych, z obrazem św. Antoniego z Padwy pośrodku, a wyżej figura św. Jerzego.

²⁵ A. Thiel, *Wehrverfassung und Wehrverhältnisse des alten Ermland. Musterungs-Ordnung und Musterzetteln desselben vom Jahre 1587*, ZGAE, 6(1878), s. 225; V. Röhrich, *Die Kolonisations des Ermlandes*, ZGAE, 20(1919), s. 206; A. Birch-Hirschfeld, *Bauernliste aus dem Fürstbistum Ermland von 1660 und 1688*, ZGAE, 26(1938), s. 222.

²⁶ Por. F. Dittrich, *Böttchers Inventarisaton...*, dz. cyt., s. 294.

²⁷ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525-1821*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2000, s. 254.

Został on też odrestaurowany przez proboszcza ks. Jerzego Powarskiego w 1690 r.²⁸.

Ambonę określono jako „dawną”. Ozdobiona była wizerunkami Zbawiciela i czterech Ewangelistów. Posiadała zamykane wejście, a w części górnej obraz Dobrego Pasterza. Podobnie dawne było baptysterium i znajdowało się pod chórem, zabezpieczone kratą. Na chórze znajdowały się organy z 9 głosami i 3 miechami, zbudowane w 1718 r.²⁹. W kościele stały 2 konfesjonały po obu stronach ołtarza głównego. Ławki były nowe.

Bardzo szczegółowo wymieniono inwentarz ruchomy, dzieląc go według wykorzystanego materiału. Z drewna najwięcej było krzyży, ale też kilka figur: św. Jerzego, Zbawiciela Świata czy Chrystusa złożonego do Grobu. Srebrne były m.in. monstrancja, odnowiona i ozdobiona za proboszcza ks. Józefa Sencklera (1695-1703). Wówczas zapewne otrzymała ozdoby w postaci Baranka Bożego, owoców oraz monogramy Jezusa i Maryi. Poniżej metalowej oprawki (lunuli) została przedstawiona walka św. Jerzego ze smokiem, modląca się św. Małgorzata oraz postaci dwóch biskupów św. Stanisława i św. Mikołaja. Był też pacyfikał z relikwiami 11000 męczenników, kielichy (jeden ufundowany też przez ks. Sencklera), korona na głowę Matki Bożej, dwie korony do ołtarza św. Anny, wykonane na zlecenie Andrzeja Buchholtza, po dwa wieńce do ołtarzy św. Anny i Matki Bożej. W dalszej kolejności odnotowano przedmioty z miedzi, cyny i żelaza, a wśród nich najwięcej świeczników. Znaczące miejsce zajmowało także wyposażenie z jedwabiu i płótna. Były dwie kapy, w tym nowa z 1721 r. Odnotowano kilka ornatów we wszystkich kolorach liturgicznych, a ponadto baldachim, welony i chorągwie. Tych ostatnich było 12. Kościół był wyposażony w podstawowe księgi: mszały rzymskie, mszał do Mszy św. żałobnych, graduał, brewiarz, agendy, konstytucje synodalne oraz księgi metrykalne i rejestry dziesięcin.

Poza wizytacjami, o których już wspomniano, wiadomo też o przeprowadzonej przez biskupa Ignacego Krasickiego 8 października 1775 r.³⁰. W lipcu 1868 r. i 4 czerwca 1873 r. odbyło się bierzmowanie; w czasie tego drugiego do sakramentu przystąpiło 260 osób³¹. Po raz pierwszy spotykamy też beneficja. Jedno z nich ufundował Aleksander Troszko, dziedzic Potryt i Kalisa k. Jezioran, który zapisał na ten cel 1000 florenów polskich. Wykonawcą jego woli został burgrabia lidzbarski Albert Maksymilian Hozjusz, a erekcji dokonał biskup Jan Stanisław Zbąski. Duszpasterze byli zobowiązani do odprawiania w piątki Mszy św. czytanej w intencji zmarłego fundatora oraz jego rodziców Jerzego i Katarzyny, a także krewnych³².

²⁸ AAWO, AB, B 18, k. 111-119; B 85, k. 116; Radostowo, nr 7, k. 2.

²⁹ AAWO, Radostowo, nr 7, k. 2.

³⁰ J. Obłąk, *Miscellanea Krasiciana*, SW, 19(1982), s. 109.

³¹ AAWO, AB I Q 14; „Ermländische Volksblätter”, 4, 11 VI 1873 r.

³² AAWO, AB, B 18, k. 111-119; B 85, k. 116.

Biskup pomocniczy warmiński Michał Remigiusz Łaszewski erygował beneficjum różańcowe, ufundowane przez proboszcza z Radostowa, ks. Jana Judy Tadeusza Schulza, a egzekutorem woli był proboszcz z Sątop, ks. Józef Schröter. Jego intencją było, by w każdą niedzielę i święta odmawiano w kościele z wiernymi różaniec. Na ten cel zapisał 100 grzywien, a zatwierdzenie miało miejsce 26 sierpnia 1744 r.³³

Kolejne informacje dotyczą już uposażenia kościoła i proboszcza. Znalazły się tam również wzmianki o odpustach, które można było uzyskać w święta św. Jerzego oraz św. Anny. Odnotowano też cmentarz, poświęcony i ogrodzony oraz kostnicę murowaną, usytuowaną po stronie wschodniej kościoła. Dom proboszcza został odbudowany w 1700 r. po spaleniu i pokryty dachówką holenderką. Były też stodoła, stajnia i spichrz, w którym przechowywano zboże. Ponadto stały dwa domki, jeden po stronie wschodniej, a drugi – zachodniej, w których mieszkali za opłatą komornicy (wolni najemcy). Wspólny domek mieli wikariusz i nauczyciel³⁴.

Jak się okazuje, beneficjów przypisanych do kościoła w Radostowie było więcej. Oprócz wspomnianych – różańcowego i *Troszkanum*, były jeszcze ufundowane przez inne osoby związane z tą parafią. Proboszcz ks. Franciszek Borowski ulokował na ten cel 400 talarów, a dokument erekcyjny wystawił 12 maja 1794 r. biskup Ignacy Krasicki. W zamian duszpasterz w Radostowie miał odprawić 20 Mszy św. w roku w intencji ofiarodawcy. Nosiło ono nazwę *Borowscianum*³⁵.

Czwarte beneficjum pochodzi od kanonika ks. Jana Kazimierza Lingka (wcześniej proboszcza w Radostowie), a zatwierdził je 7 sierpnia 1772 r. wikariusz generalny diecezji warmińskiej ks. Tomasz Szczepański. W zamian należało odprawić m.in. 12 Mszy św. w roku, połączonych ze śpiewem „De profundis”. Suma kapitałowa wynosiła 230 talarów³⁶.

Kolejna fundacja miała charakter aniwersarza *Germanum*. Dobrodziejem był ks. Józef Gehrman, syn mieszkańca Radostowa, a zatwierdził ją 5 listopada 1770 r. biskup Ignacy Krasicki. Zobowiązywała ona duszpasterza do odprawiania w rocznicę śmierci fundatora oraz jeszcze dodatkowo w inny dzień Mszy św. za zmarłych, w tym jeden śpiewanej z udziałem organów. Na ten cel zapisano 73 talary i 30 gr.³⁷

Ostatni aniwersarz pochodził od wikariusza parafii w Radostowie, ks. Józefa Koczyka, który tam zmarł w 1784 r. Cztery lata później, 19 kwietnia, biskup Ignacy Krasicki zatwierdził tę wolę, a w zamian miejscowy duszpasterz

³³ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie...*, dz. cyt., s. 291; AAWO, AB, B 18, k. 111-119; B 85, k. 116.

³⁴ AAWO, AB, B 18, k. 111-119.

³⁵ Tamże, k. 111-119; B 85, k. 116; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie...*, dz. cyt., s. 33.

³⁶ AAWO, AB, B 85, k. 116; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie...*, dz. cyt., s. 199-200.

³⁷ AAWO, AB, B 85, k. 116.

miał też odprawić dwie Msze św. w rocznicę śmierci, w tym jedną śpiewaną, a ponadto dodatkowo 4 Msze św. w roku. Suma kapitałowa wynosiła 66 talarów i 60 gr.³⁸.

Po włączeniu Warmii do Prus

Ważną datą – choć niemającą bezpośredniego wpływu na duszpasterstwo – był rok 1772, czyli włączenie Warmii do Prus. Cztery lata wcześniej, 16 października 1768 r., została przeprowadzona wizytacja, w której zapisano, że ołtarz główny jest „bardzo elegancki” (*elegantissimum*) i ufundował go w 1761 r. kanonik warmiński ks. Jan Lingk za 1600 florenów³⁹. Z innego opisu wiemy, iż w pierwszej kondygnacji miał on wykonane z drewna figury aniołów, wyżej obraz św. Jerzego (podobny w Szalmii), namalowany przez Józefa Korzeniewskiego (kosztował 360 grzywien), urodzonego w Lidzbarku Warmińskim, a nad nim dwie statuy drewniane przedstawiające wiarę i nadzieję, w środku zaś Ducha Świętego⁴⁰. W roku przed wizytacją urodziło się 68 dzieci, zmarło 51 osób, 15 par zawarło ślub, a do Komunii św. wielkanocnej przystąpiło 755 parafian (dane łącznie z filią we Frączkach)⁴¹. Posiadamy też statystyki dla 1772 r. Wówczas urodziło się 33 dzieci, zmarło 28 osób, ślub zawarło 9 par, a Komunię św. na Wielkanoc przyjęło 726 osób. Można więc wysnuć wniosek, że w tym czasie parafia liczyła około 750 osób dorosłych (powyżej 10 roku życia), co sytuowało ją wśród średnich placówek w diecezji warmińskiej.

Po zajęciu Warmii władze pruskie przeprowadziły dokładny spis ludności i majątków. Ustalono wówczas, że we wsi Radostowo było 19 łąnów na prawie chełmińskim, 75 łąnów chłopskich, 6 kościelnych, 10 lasu, 6 tzw. nadmiaru i 3 łąny odkupione (razem 119 łąnów). Wymieniono chłopów zobowiązanych do szarwarku (zapis ze źródła): Johann Arndt, George Belau, Johann Buchholtz, Andreas Graw, George Ottau, Johann Pantel, Johann Rautenberg, Johann Kuhm, Roc. Braun, Math. Lieder, Math. Gillmeister, Joseph Hintzmann, Peter Pohl, Joh. Welk, Andreas Wedig, Hans Wedig, Anton Borchert, Anton Stein, Peter Fochs, Michel Arndt, Andreas Ott, Peter Diettrich, Johann Arndt, Joseph Grunert, Joseph Sommerfeldt, Joseph Revenberg, Peter Böhm, Weichert, Wittwe Buchholtzin⁴²; dużych zagrodników: Johann Arendt, Martin Krause, Peter Bohm, Joseph Grünenberg, Augustin Krause; małych zagrodników: Jacob Schmidt, Andreas Arendt, Andreas Pahl, Wittwe Otin,

³⁸ Tamże; zob. też A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie...*, dz. cyt., s. 156; F. Dittrich, *Böttichers Inventarisation...*, dz. cyt., s. 293.

³⁹ AAWO, Radostowo nr 7, k. 1; F. Dittrich, *Böttichers Inventarisation...*, dz. cyt., s. 293.

⁴⁰ AAWO, AB, B 97, k. 4-5; Radostowo, nr 7, k. 1; G. Matern, *Geschichte der Kirche und des Kirchspiels Schalmey*, ZGAE, 17(1910), s. 349-350; A. Boetticher, *Bau- und Kunstdenkmäler...*, dz. cyt., s. 111.

⁴¹ AAWO, AB, B 97, k. 4-5.

⁴² *Die Bevölkerung des Ermland 1773. Die ältesten Präsentationstabellen des Hochstifts*, t. 2, wyd. R. Heling i B. Poschmann, Hamburg 1997 (ZGAE, Beiheft 13), s. 935-936.

Anton Krebs, Johann Markowitz; zajmujących się transportem: Lorentz Otto, Greger Neumann, Lorentz Sommerfeld, Michel Rosenberg, Peter Baehr; robotników najemnych: Simon Krahnig, George Teschner, Johann Krause, Martin Borchert, Simon Teschner, Mertin Arendt, Hans Wolgemuth, Johann Frey, Paul Vittke, Franz Lehwald, Andres Mentzel i Peter Krause⁴³. W Studnicy były 4 łąny na prawie chełmińskim, 36 chłopskich i 4 lasu⁴⁴; chłopi: Jacob Krebs, Peter Silberbach, Peter Klein, Stanisl. Behlau, Andr. Marquart, Ant. Behlau, Anton Ott, Geor. Bergmann, Ant. Teschner, Math. Gedig, Mart. Klein, Joseph Gedig, Stanisl. Herdar, Johann Preuß, Thom. Silberbach, Joseph Arend⁴⁵; zamożni zagrodnicy: Johann Preuß, Thom. Silberbach; niezamożni zagrodnicy: Peter Erdmann, Witt. Teschnerin, Johann Knorr, Nicolaus Wunderlich, Math. Neidenberger; robotnicy najemni: Johann Beit, Andreas Zander, Simon Erdmann, Johann Wedig, Andreas Weiß, Mathes Preuß⁴⁶.

Ponadto odnotowano, że w Radostowie nauczycielem był Florian Weichert (ur. 11 XII 1730 r.⁴⁷), karczmarami – Johann Fralck i wdowa po Georgu Bucholtzu, kowalami – Johan Rosenberg i Lorenz Sommerfeld; krawcami – Markowitsch i Valent. Vaseliwsky⁴⁸; żołnierzami: Simon Ott, Matthes Repert, Jos. Hirschberg, Joseph Schwarck i Joseph Koroffsky; pasterzami: Ant. Weichert i Jacob Borofsky; strażnikiem leśnym Thomas Krebs⁴⁹, natomiast w Studnicy pasterzami byli: Valent. Zimmermann, Simon Erdman oraz śp. Teschner⁵⁰. W 1783 r. Radostowo liczyło 57 gospodarstw i istniały dwie karczmy⁵¹.

W strukturze ludnościowej niewiele zmieniło się i w następnych latach. 12 czerwca 1789 r. w protokole zapisano, że nauczycielem był – znany już nam – Florian Weichert. Miał wówczas 59 lat. Na tym stanowisku pracował zapewne od 1761 r. Z lekcji korzystało 36 uczniów. W ostatnim roku ochrzczono 33 dzieci, zmarło 35 osób, ślub zawarło 8 par, a do Komunii św. wielkanocnej przystąpiło 748 parafian⁵². W czerwcu następnego roku pojawiły się nazwiska witrykusów, którymi byli: Piotr Pohl (od 32 lat), Jan Kuhn (od 31 lat) i Piotr Berent (od 6). W szkole uczyło się 35 dzieci⁵³. Z innego źródła dowiadujemy się, że szkoła została zbudowana od nowa w 1748 r.⁵⁴.

⁴³ Tamże, s. 947-948, por. s. 1026.

⁴⁴ Tamże, s. 926.

⁴⁵ Tamże, s. 927.

⁴⁶ Tamże, s. 943.

⁴⁷ AAWO, Radostowo, nr 8, k. 8v.

⁴⁸ *Die Bevölkerung...*, dz. cyt., s. 1026.

⁴⁹ Tamże, s. 1028.

⁵⁰ Tamże, s. 1030.

⁵¹ *Warmia i Mazury. Przewodnik*, Olsztyn 1993, s. 161.

⁵² AAWO, AB, B 97, k. 10-11.

⁵³ Tamże, k. 15-16; wizytacja z 14 czerwca 1790 r.

⁵⁴ AAWO, Radostowo, nr 8, k. 9.

Porządek nabożeństw znamy dopiero z początku XIX w., ale należy przypuszczać, że był on bardzo podobny w okresie wcześniejszym. 29 lipca 1811 r. zapisano, że w niedziele i święta odprawiano Mszę św. o godz. 10.00, a nabożeństwo popołudniowe o 14.00 lub 15.00, natomiast w dni powszednie Mszę św. sprawowano o godz. 7.00⁵⁵. Wówczas stwierdzono też, że szkoła była już w bardzo złym stanie. Jako nauczyciel pracował Andrzej Weichert (zapewne syn poprzedniego nauczyciela Floriana), miał 45 lat, a zatrudniony został przed 14 laty (w 1797 r.). Obowiązki wypełniał sumiennie. W okresie zimowym z nauki korzystało 30 uczniów. Do zarządu kościelnego należeli: Piotr Behrendt (50 lat, obowiązki wypełniał od 20 lat), Józef Rosenberg (odpowiednio 26 i 6). W ostatnim roku urodziło się 68 osób, zmarło 35, ślub zawarło 6 par, a do Komunii św. wielkanocnej przystąpiło 651 parafian⁵⁶. Niewielkim zmianom uległy te dane w roku następnym. Wówczas urodziło się 66 dzieci, 52 osoby zmarły, 13 par zawarło związek małżeński, 25 osób przystąpiło do bierzmowania, a komunikujących na Wielkanoc było 764⁵⁷.

W 1814 r. w szkole było 36 uczniów. Na stanowiskach witykusów kościelnych odnotowano Józefa Rosenberga i Behlaua (później pojawia się jeszcze Andrzej Ehm). Urodzonych było 64, zmarłych – 50, ślubów – 6, bierzmowanych – 24, a przyjmujących Komunię św. na Wielkanoc – 646 osób⁵⁸. W tym roku w parafii pracowało dwóch wikariuszy (zazwyczaj był jeden): ks. Ignacy Bludau i ks. Joachim Hintz⁵⁹.

Pięć lat później na stanowisku nauczyciela pozostawał Andrzej Weichert, a do zarządu kościelnego wchodził Andrzej Ehm i Franciszek Belau z Radostowa oraz Ignacy Rehlag ze Studnicy⁶⁰. W szkole z nauki korzystało 28 chłopców i 9 dziewczynek, ochrzczono 72 dzieci, zmarło 37 osób, ślub zawarło 6 par, a Komunię św. wielkanocną przyjęło 765 parafian⁶¹. Liczba uczniów ulegała zmianie i inna była w porze letniej oraz zimowej. W 1821 r. wizytator odnotował w szkole 10 chłopców i tyleż dziewczynek, natomiast dodał, że w zimie do szkoły w Radostowie uczęszcza 60, w Studziance – 15, a we Frączkach – 20 uczniów⁶².

Od 1873 r. dysponujemy kolejnymi sprawozdaniami, przygotowanymi z okazji wizytacji⁶³. Świątynia miała dwóch patronów: św. Jerzego i św. Annę. Nadal były trzy ołtarze: główny, poświęcony św. Jerzemu, i boczny – po stronie zakrystii – św. Annie, a po przeciwnej – różańcowi świętemu. Msze św. w niedziele i święta odprawiano o godz. 7.00 i o 10.00 (suma, poprzedzona

⁵⁵ AAWO, AB, B 97, k. 55v.

⁵⁶ Tamże, k. 55v-58v.

⁵⁷ Tamże, k. 83-85v.

⁵⁸ Tamże, k. 110-112.

⁵⁹ Tamże, k. 123-124.

⁶⁰ Tamże, k. 140-141.

⁶¹ Tamże, k. 156-157.

⁶² Tamże, k. 176-177.

⁶³ AAWO, AB I Q 14.

kazaniem), a nabożeństwo popołudniowe o godz. 14.00. Składały się na nie nieszpory i różaniec. W dni powszednie Mszę św. sprawowano o godz. 7.00. Najświętszy Sakrament wystawiano do adoracji w czasie nabożeństwa czterdziestogodzinnego (w 1745 r. obchodzono je 19-21 IX⁶⁴), w Boże Ciało (wraz z oktawą) i w dni odpustów (św. Jerzego i św. Anny). Kościół był w dobrym stanie, ale zakrystia ciasna i wilgotna; miała sklepienia. Również szafa na paramenty liturgiczne okazała się za mała i stąd szaty nie były odpowiednio zabezpieczone.

Na terenie parafii były już cztery szkoły z pięcioma klasami. W Radostowie w pierwszej klasie uczyło się 21 chłopców i 34 dziewcząt, a w drugiej – odpowiednio 30 i 45; w Studnicy – 28 i 34, we Frączkach 48 i 56, a w Studziance – 28 i 29. W Radostowie uczyli Antoni Poschmann (61 lat, pracował od 1831 r., w tym od 37 w Radostowie) i Karol Lemke (25 lat, pracował od 2,5 roku), w Studnicy – Jan Rochel (63 lata, w zawodzie nauczyciela od 44 lat, w tej placówce od 34), we Frączkach – Jan Gehrman (63 lata, w zawodzie nauczyciela 43 lata), a w Studziance – Andrzej Klinger (42 lata i w zawodzie nauczyciela 22).

Tabela 1. Liczba mieszkańców w 1873 r.

Miejscowość	Komunikujący	Jeszcze nie komunikujący	Powstrzymujący się od Komunii	Niekatolicy	Ogółem
Freudenberg (Radostowo)	654	302	0		956
Schoenborn (Studnica)	231	109	0		340
Vonneberg (Studzianka)	218	136	0		354
Fleming (Frączki)	281	188	0	1	469
Razem	1384	735	0	1	2120

W 1873 r. podano też, że na terenie parafii (wraz z filią we Frączkach) mieszkało 410 rodzin, w tym 6 mieszanych wyznaniowo, urodziło się 77 dzieci (dwoje pozamałżeńskich), zmarło 40 osób dorosłych i 37 dzieci (4 bez chrztu św.) i zawarto 15 ślubów.

Pięć lat później (1878 r.⁶⁵) podano wymiary kościoła w jednostkach, którymi były stopy, odpowiadające 31,385 cm. Można więc ustalić, że kościół w Radostowie był 27 m długi (bez wieży) i 12,5 m (niektórzy podają 13,5) szeroki, a mury miały 10 m wysokości. Posiadał 430 miejsc siedzących i 550 stojących. Cmentarze znajdowały się przy świątyniach w Radostowie i Frączkach. W Studnicy była kaplica, a we Frączkach kościół filialny, w którym od-

⁶⁴ W. Nowak, *Kult Eucharystii w diecezji warmińskiej 1243-1939*, Olsztyn 2002, s. 117.

⁶⁵ AAWO, AB I Q 14.

prawiano Msze św. w co trzecią niedzielę oraz w drugi dzień świąt Bożego Narodzenia, Wielkanocy i Zesłania Ducha Świętego. W głównej świątyni, czyli w Radostowie, Msze św. były o 7.00 i 10.30 (kazanie już o 10.00), a o 14.30 nabożeństwo (różaniec i nieszpory); w dni powszednie Mszę św. sprawowano o 7.00. Wystawienie Najświętszego Sakramentu odbywało się w czasie nabożeństwa czterdziestogodzinnego (w 1870 r. w dniach 29 IX-1 X)⁶⁶, w oktawie Bożego Ciała, w dni odpustowe św. Jerzego i św. Anny, w święta Maryjne i ku czci Różańca świętego oraz w dni związane ze ślubami parafian (gelobte Tage) ku czci św. Stanisława i św. Jacka.

W zarządzie parafią pomagało 6 prowizorów, natomiast obowiązki organisty i kościelnego pełnił miejscowy nauczyciel, w tym czasie Antoni Poschman. Na terenie parafii nadal były cztery szkoły z 5 klasami. W Radostowie, gdzie były dwie klasy, odnotowano 65 chłopców i 76 dziewczynek, w Studnicy odpowiednio 28 i 28, we Frączkach – 67 i 49, a we Studziance – 36 i 25. Nie było natomiast dzieci należących do innych wyznań. Jako nauczyciele pracowali: w Radostowie Antoni Poschmann (66 lat, zatrudniony 16 VIII 1831 r.), w Studnicy – Jan Rochel (68 lat, zatrudniony 15 VII 1829 r.), w Studziance – Andrzej Klinger (46 lat, zatrudniony 3 VII 1851 r.) i we Frączkach – Karol Lemki (31 lat, zatrudniony 10 XI 1870 r.). Katechezy przed I Komunią św. prowadzono w niedziele, rozpoczynając zaraz po Wielkanocy i do zakończenia wakacji letnich. W 1863 r. odbyły się również misje parafialne. Pielgrzymki organizowano do Głotowa i sanktuariów św. Rocha, następnie na zmianę jednego roku do Świętej Lipki (parzyste lata, w drugą niedzielę po 2 lipca⁶⁷) i Stoczka Warmińskiego oraz do sąsiednich kościołów w Orzechowie i Kochanówce. W parafii działały bractwa różańcowe, dobrej śmierci, apostołat modlitwy i wstrzemięźliwości od alkoholu (liczyły ok. 400 członków spośród osób dorosłych). W parafii (łącznie z filią we Frączkach) było 1514 komunikujących na Wielkanoc, 786 jeszcze przed I Komunią św. i dwie osoby innego wyznania (zapewne ewangelicy), czyli łącznie 2303 mieszkańców (Radostowo – 1037, Studnica – 372, Studzianka – 344 i Frączki – 550). Łącznie były 447 rodziny, urodziło się 93 dzieci (w tym bliźniaki i 7 pozamałżeńskich), zmarło 28 dorosłych i 20 dzieci (do 7 roku życia), zawarto 22 małżeństwa.

Z kolejnych protokołów dowiadujemy się o przechowywanych w kościele relikwiach m.in. św. Andrzeja Apostoła, św. Innocentego, św. Jacka, św. Justyna, św. Seweryna, św. Wincentego, św. Agnieszki (podawanej jako Vercunda), św. Anny, św. Fortunaty, św. Marii Magdaleny, św. Konstancji i Świętego Krzyża.

Ponieważ w 1891 r. Frączki otrzymały własnego duszpasterza (samodzielną parafię utworzono 1 III 1905 r.), w kolejnym sprawozdaniu z 1893 r. nie zostały już uwzględnione. Tym samym zmalała liczba parafian o około 930

⁶⁶ W. Nowak, *Kult Eucharystii...*, dz. cyt., s. 122.

⁶⁷ M. Borzyszkowski, *Święta Lipka w latach 1920-1940*, SW, 32(1995), s. 108; W. Nowak, *Kult Eucharystii...*, dz. cyt., s. 48.

osób. W spisach parafii, zwanych elenchusami, jeszcze w 1890 r. Frączki odnotowano jako filię, ale już w roku następnym oddzielnie, choć nie wyodrębniono jeszcze liczby parafian. Uczyniono to dopiero w 1893 r. i wówczas do parafii Radostowo (wg tych elenchusów) miało należeć 1000, a do Frączek – 589 osób przyjmujących Komunię św. na Wielkanoc. Dane te są zbieżne z odnotowanymi we wspomnianym protokole z 1893 r., gdzie podano, że osób komunikujących na Wielkanoc przy kościele we Frączkach było 609 (czyli o 20 więcej)⁶⁸.

Po usamodzielnieniu się filii we Frączkach, w samym Radostowie, poza spadkiem liczby wiernych, w kolejnych latach niewiele się zmieniło. Doszły jedynie nowe bractwa: Najświętszego Sakramentu (Sakramentu Ołtarza) i Świętej Rodziny. Kościół otaczał mur, na bramie po stronie północnej umieszczono figury św. Floriana i św. Jana Nepomucena, po zachodniej – Grupę Ukrzyżowania, a po wschodniej – św. Michała i św. Józefa ze stojącym na kolumnie Dzieciątkiem oraz św. Annę z małą Maryją. W parafii mieszkała tylko jedna rodzina mieszana wyznaniowo. W kaplicy w Studnicy odprawiano nabożeństwa majowe, które prowadził nauczyciel. Nie zmienił się porządek Mszy św. i nabożeństw popołudniowych. Zaznaczono jednak, że kazanie było głoszone po niemiecku „według wskazań”. W adwencie roratyci śpiewali w czasie Mszy św. roratniej. Doszły nowe dni, w które wystawiano Najświętszy Sakrament – Dzień Zaduszny oraz Obrzezania Pańskiego⁶⁹.

Zmniejszyła się liczba prowizorów kościelnych do czterech. Na pytanie o kronikę parafialną udzielono odpowiedzi, że wprowadzić jej nie ma, ale ważniejsze dokumenty zostały wpisane w starej księdze. Plebanię określono jako „stary budynek”, natomiast wikarówka została zbudowana przed około 18 laty. W 1890 r. założono bibliotekę Towarzystwa Czytelni Ludowych⁷⁰.

W Radostowie były już dwa budynki szkole, w których urządzono trzy klasy. Jako główny nauczyciel, a więc także miejscowy organista, pracował Zimmermann (42 lata, od 23 lat w zawodzie, a w tej placówce od 15 lat). Wspierali go Karol Gehrt (28 lat, w zawodzie od 6, a w Radostowie od 3 lat) i Weronika Preuß (36 lat, w zawodzie od 18, a na tej placówce od 15). W Studnicy nauczał Paweł Brandt (37 lat, od 18 nauczyciel i 16 lat w tej placówce). Łącznie z nauki korzystało 270 dzieci: 143 chłopców i 127 dziewczynek. Nauki religii w pierwszej klasie w Radostowie udzielał wikariusz, a w pozostałych klasach nauczyciele. Uściślono też informacje dotyczące pielgrzymek do sanktuariów św. Rocha. Tym razem podano, że odbywały się one do Orzechowa i Kochanówki. Pielgrzymi udający się do Świętej Lipki zostawali tam na noc i towarzyszył im zawsze duchowny. Wzrosła też liczba parafian. Komunikujących na Wielkanoc było 1035, przed I Komunią św. – 421, 4 osoby nie wypełniły przykazania kościelnego o obowiązku Komunii św. wielkanocnej,

⁶⁸ Elenchusy 1889-1893.

⁶⁹ AAWO, AB I Q 14; A. Boetticher, *Bau- und Kunstdenkmäler...*, dz. cyt., s. 113.

⁷⁰ *Warmia i Mazury. Przewodnik*, s. 161.

a jedna osoba była innego wyznania. Łącznie zatem mieszkało na terenie parafii 1460 osób. Tworzyły one 280 rodzin. W ostatnim roku urodziło się 49 dzieci (3 pozamałżeńskie), zmarło 14 dorosłych i 15 dzieci, a związek małżeński zawarło 5 par.

W 1903 r. z nowych informacji dodano, że renowacja kościoła miała miejsce w latach 1888-1890. Cmentarz wokół kościoła był otoczony murem. Wybudowano też nową kaplicę w Studnicy, a poświęcił ją 24 września 1902 r. archiprezbiter jeziorański ks. Walenty Lehmann ku czci św. Stanisława Męczennika. Kosztowała około 3000 marek. Okolicznościowo sprawowano w niej Mszę św., zwłaszcza we wspomnienie św. Stanisława, natomiast w maju i październiku oraz w niedziele i święta miejscowy nauczyciel przewodniczył modlitwie różańcowej. Nie zmienił się porządek Mszy św. w głównym kościele oraz dni wystawienia Najświętszego Sakramentu, a także wykaz działających bractw. Spowiedzi słuchano we wszystkie soboty oraz przed niedzielami i świętami, zawsze po południu. Do I Komunii św. przygotowywano dzieci w maju, czerwcu i pierwszej połowie lipca. Zazwyczaj przyjmowały ją w wieku 12 lat. Znowu rozszerzyła się liczba miejsc pielgrzymkowych. Do Orzechowa udawano się z pielgrzymką wotywną („łosierą”, „ofiara”) w czasie nabożeństwa czterdziestogodzinnego, Niepokalanego Poczęcia i Wniebowzięcia NMP; do Międzylesia w pierwszy dzień Zesłania Ducha Świętego i na Podwyższenie Krzyża; do Frączek we wspomnienie św. Marii Magdaleny i nabożeństwa czterdziestogodzinnego. W uroczystość Wniebowzięcia NMP ruszała też ofiara do Orzechowa i Frączek. Nadal było 4 pomocników kościelnych (zarządców, Kirchenvorsteher) i prowizor – Jerzy Behlau. Odnotowano również bibliotekę w domu parafialnym. Plebanię określono jako „sehr altes” (bardzo stara), natomiast wikarówkę zbudowano około 1880 r.

W Radostowie były dwa budynki szkolne i trzy klasy; nauczało trzech nauczycieli, a w Studnicy jedna szkoła i jeden nauczyciel. Z nauki korzystało 122 chłopców i tyleż dziewczynek. Nauczycielami w Radostowie byli, znany już, Zimmermann, następnie Heinemann (26 lat, od 5 lat nauczyciel i na tym stanowisku od 2 lat) oraz – też już znana – Weronika Preuß. W Studnicy nauczycielem był nadal Paweł Brandt. Nie odnotowywano żadnych skandali. Na 100 urodzonych dzieci średnio 5 pochodziło ze związków pozamałżeńskich. Kolejne misje parafialne (oprócz wspomnianych z 1863 r.) odbyły się w 1898 r. (rozdano wówczas ok. 4000 Komunii św.). W celu pomocy ubogim proboszcz założył fundację św. Wincentego, z której rocznie przeznaczano 65 marek dla potrzebujących. Ponadto zostało ufundowane jedno miejsce dla dziecka głuchoniemego w Zakładzie w Lidzbarku Warmińskim. Doszła pielgrzymka do sanktuarium św. Rocha w Jezioranach (w zasadzie do Tłokowa). Dzieci, które przystępowały do I Komunii św., składały przyrzeczenie powstrzymywania się od alkoholu. W parafii była akuszerka, w podeszłym wieku, która potrafiła w razie potrzeby udzielić chrztu św. Tym razem nieco zmniejszyła się liczba parafian – do 1378, w tym 972 przyjmowało Komunię

św. na Wielkanoc (1 osoba zaniedbała ten obowiązek), 393 było przed I Komunią św., 2 osoby należały do innego wyznania. Łącznie w parafii w Radostowie mieszkało 269 rodzin, urodziło się 38 dzieci (4 pozamałżeńskich), zmarło 19 dorosłych i 7 dzieci, a ślub zawarło 8 par⁷¹.

Z informacji dotyczących 1908 r. warto odnotować, że uczniowie w miesiącach letnich brali udział we Mszy św. w środę i sobotę, a w maju także w poniedziałek. Wystawiono nową plebanię. Jako nauczyciele w Radostowie pracowali nadal: Zimmermann (już od 30 lat), Weronika Preuß (od 25 lat) oraz nowa nauczycielka Basteck (od roku, miała 20 lat). W Studnicy obowiązki pełnił od 26 lat Paweł Brandt. W niewielkim stopniu uległy zmianie liczby dotyczące parafian. Łącznie było ich 1317, w tym w Radostowie 954, a w Studnicy – 363; do Komunii św. na Wielkanoc przystąpiło 980, a 336 było jeszcze przed I Komunią św. Jedna osoba była innego wyznania. Urodziło się w ostatnim roku 30 dzieci (jedno pozamałżeńskie), zmarło 16 dorosłych i 13 dzieci, a związek małżeński zawarło 14 par⁷².

Tabela 2. Życie religijne w liczbach dla wybranych lat (mogą wystąpić drobne nieścisłości w przypisaniu do poszczególnych lat).

Rok	Liczba ochrzczonych	W tym dzieci pozamałżeńskie	Liczba ślubów	Liczba pogrzebów	Liczba przystępujących do I Komunii św.	Liczba komunikujących na Wielkanoc
1881	105	7	18	71		
1882	-	-	-	-	41	1558
1889	88	5	18	28		
1890	82	6	1165	35	55	1545
1891					65	955 i 583
1896 (już bez Frączek)	39	1	10	27		
1896/97	32	0	5	21	30	985
1898	42	2	5	38		
1899					28	1012
1904	30	3	10	30		
1905	35	2	6	26	38	949
1906	31	1	7	27	28	950
1907/08	31	2	5	23	34	959
1909/10	35	2	9	21	28	947
1910/11	28	4	8	26	26	943

Z danych zawartych w tabeli wynika, że w parafii, po oddzieleniu Frączek, rodziło się przeciętnie w ciągu roku około 40 dzieci, w tym 2 pozamał-

⁷¹ AAWO, AB I Q 14. Por. Jeziorany nr 19.

⁷² AAWO, AB I Q 14.

żeńskie, zawierano 7 ślubów kościelnych, umierało 30 osób, do I Komunii św. przystępowało 30 dzieci, a do Komunii św. wielkanocnej – 963 osoby.

Dane te odpowiadają informacjom, które możemy uzyskać dla samego Radostowa i Studnicy ze spisów sporządzanych przez administrację państwową. W samym Radostowie w 1820 r. mieszkało 526, w 1885 r. – 1068, w 1900 r. – 957, w 1905 r. – 984, w 1933 r. – 938 i w 1939 r. – 887 osób, natomiast w Studnicy było w 1933 r. – 335, a w 1939 r. – 292 mieszkańców. W tym miejscu warto też nadmienić, że 9 lipca 1874 r. w Radostowie utworzono okręg urzędowy, obejmujący cztery miejscowości: Radostowo, Frączki, Studnicę i Studziankę. Naczelnikiem urzędu został wówczas Kunigk ze Studnicy i pozostał na tym stanowisku przynajmniej do 1919 r. W 1930 r. został nim Anzelm Schwendt z Radostowa i sprawował urząd do 1945 r. (w 1935 r. okręg urzędowy zamieniono na gminę).

Te dane można uzupełnić korzystając ze schematyzmów (elenchusów). Wynika z nich, że w 1901 r. w parafii 1010 osób przyjmowało Komunię św. na Wielkanoc, w 1911 r. – 969, w 1921 r. – było 1332 katolików (czyli razem z dziećmi jeszcze przed I Komunią św.), w 1931 r. – 1338 i w 1941 r. – 1227 parafian.

Z uroczystości o charakterze ogólnoparafialnym, o których informowała „Gazeta Olsztyńska”, należy wymienić w 1894 r. jubileusz 25-lecia posługi proboszcza Joachima Bönigka (objął parafię 24 X 1869 r.). Z tej okazji parafianie podarowali mu piękny srebrny krzyż z dedykacją⁷³. 22 września 1898 r. w parafii miała miejsce wizytacja (z bierzmowaniem), którą przeprowadził biskup Andrzej Thiel⁷⁴. Kolejna wizytacja tego biskupa odbyła się 23 lipca 1903 r. Z tej parafii udał się bezpośrednio do Frączek⁷⁵. Na przełomie lipca i sierpnia 1905 r. ks. Joachim Bönigk ofiarował kaplicy w Studnicy duży obraz olejny przedstawiający św. Stanisława (patrona) oraz kilka innych przedmiotów liturgicznych⁷⁶. Niedługo potem zmarł – 26 listopada, o czym też informowała „Gazeta”. Miał wówczas 81 lat, w tym 54 w kapłaństwie⁷⁷.

W parafii działały liczne bractwa i towarzystwa religijne. Wcześniej wspomniano już o różańcowym. Zostało założone przez dominikanina Tomasa Ripolla 20 czerwca 1725 r. Członkowie opiekowali się ołtarzem Matki Boskiej Różańcowej i stojącym obok niego małym ołtarzykiem skrzydłowym ze sceną potrójnego ukoronowania Maryi, w bogatej ramie zdobionej ornamentami (intarsja) z XVII w. (wykonany zapewne w warsztacie gdańskim)⁷⁸.

⁷³ „Gazeta Olsztyńska” (dalej: GO), 31 X 1894.

⁷⁴ GO, 8 IX 1898.

⁷⁵ GO, 4 VII 1903.

⁷⁶ GO, 3 VIII 1905.

⁷⁷ GO, 30 XI 1905.

⁷⁸ G. Matern, *Die kirchlichen Bruderschaften in der Diözese Ermland*, Braunsberg 1920, s. 64; http://de.wikipedia.org/wiki/Radostowo_%28Jeziorany%29; A. Boetticher, *Bau- und Kunstdenkmäler...*, dz. cyt., s. 111.

Podobną genezę miało bractwo Najświętszego Imienia Boga, utworzone przez tego samego dominikanina 20 czerwca 1725 r., a zatwierdzone przez zarządcę diecezji ks. kanonika Mikołaja Antoniego Szulca 4 lipca 1736 r. Mówiący o tym dokument miał znajdować się w Archiwum Parafialnym jeszcze przed II wojną światową⁷⁹.

W XVIII w. powstało też bractwo dobrej śmierci. Założył je miejscowy proboszcz, ks. Franciszek Borowski, a zatwierdził 22 maja 1791 r. biskup Ignacy Krasicki. Członkowie obchodzili swoje święto patronalne w niedzielę po wspomnieniu św. Anny, a dodatkowe święta w niedziele po wspomnieniu św. Barbary, po Nowym Roku i po Objawieniu Pańskim. Opiekowali się również ołtarzem ku czci św. Anny, zbudowanym w 1783 r. i ustawionym po lewej stronie. Był w nim wizerunek św. Anny, a po obu stronach figury św. Józefa i św. Joachima. Nieco wyżej znajdował się obraz w formie medalionu z wizerunkiem Ukrzyżowanego i napisem: „Wir sterben täglich” (Umieramy codziennie). Wykonał go Krystian Bernard Schmidt za 280 grzywien, a malowała trzy lata później Rutkowska za 274 grzywien⁸⁰. Od początku prowadzono księgę bractwa, do którego wpisywano nowych członków, przyjmowanych zazwyczaj w pierwszych dniach nowego roku⁸¹.

W późniejszym okresie, zwłaszcza na przełomie XIX i XX w., powstały kolejne bractwa. Kilka z nich wymieniono wcześniej, np. podczas omawiania sprawozdań m.in. z 1893 r. Pod koniec lat osiemdziesiątych XIX w. założono punkt Warmińskiego Towarzystwa Pomocy Sierotom (nazywanego też towarzystwem kwestarskim)⁸². Nieco wcześniej zapewne powstał oddział Towarzystwa Ochrony Koni przed Kradzieżą⁸³.

Od 1906 r. działał Katolicki Związek Robotników, liczący w 1930 r. 64 członków⁸⁴. W 1930 r. utworzono Związek Młodzieży, do którego wstąpiły 22 osoby⁸⁵. Powołano również Związek św. Boromeusza, prowadzący biblioteki parafialne; w 1930 r. liczył 35 członków i opiekował się 370 książkami⁸⁶. Związek Kobiet Katolickich powstał w 1930 r. i skupiał 33 członkinie⁸⁷. Było

⁷⁹ G. Matern, *Die kirchlichen Bruderschaften...*, dz. cyt., s. 14.

⁸⁰ http://de.wikipedia.org/wiki/Radostowo_%28Jeziorany%29; A. Boetticher, *Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreußen*, s. 111; F. Dittrich, *Böttichers Inventarisaton...*, dz. cyt., s. 293.

⁸¹ G. Matern, *Die kirchlichen Bruderschaften...*, dz. cyt., s. 19.

⁸² Tłumaczenie nazwy „Sammelverein” przyjęto za: R. Traba, *Niemcy-Warmiacy-Polacy 1871-1914*, s. 113. W artykułach publikowanych w „Gazecie Olsztyńskiej” określenie „Sammelverein” tłumaczono jako „towarzystwo kwestarskie”; por. GO, nr 94 z 11.08.1903; *Pastoralblatt für die Diözese Ermland* (dalej: PDE), 1889, s. 71.

⁸³ *Liewenberg, Emländische Zeitung* (dalej: EZ), nr 57 z 14.05.1881.

⁸⁴ J. Steinki, *Katholische Caritas und katholisches Vereinswesen in der Diözese Ermland*, Braunsberg 1931, s. 101.

⁸⁵ *Tamże*, s. 98.

⁸⁶ *Tamże*, s. 110.

⁸⁷ *Tamże*, s. 113.

też Towarzystwo Misyjne, którym opiekowały się panie O. Grimm i Rehag⁸⁸ oraz Towarzystwo św. Bonifacego i św. Wojciecha; liczyło wówczas około 120 członków⁸⁹, a także Towarzystwo Dzieciątka Jezus (ok. 100 członków)⁹⁰.

W kościele były liczne chorągwie – czarna pogrzebowa, biała ku czci Matki Bożej, inna z wizerunkiem św. Jerzego, należąca do Związku Robotniczego, dwie małe chorągwie czerwone i dwie niebieskie z wizerunkiem Dzieciątka Jezus oraz cztery feretrony do noszenia w procesji ze świecami⁹¹.

Kolejna wizytacja biskupa Augustyna Bludaua miała miejsce 10 września 1913 r. Do bierzmowania przystąpiły wówczas 224 osoby⁹². Tenże biskup przybył jeszcze 6 listopada 1924 r.⁹³. W protokole zapisano, że ostatnie misje parafialne były w 1897 r. (w innych źródłach, że w 1898 r.). Wymieniono działające bractwa: Najświętszego Sakramentu, różańcowe, dobrej śmierci, trzeźwościowe, Związek Robotników im. św. Jerzego (35 członków), Związek św. Franciszka Ksawerego (ok. 35 członków), Związek Misyjny Katolickich Kobiet i Panien (63 członkinie), Związek św. Boromeusza (250 członków), Caritas, Towarzystwo św. Bonifacego i Wojciecha (80 członków). W 1923 r. odbyło się 29 chrztów, 3 śluby, 21 zgonów⁹⁴.

Kolejne wizytacje odbyły się 10 września 1928 r., 15 czerwca 1932 r., 14 maja 1937 r.⁹⁵ i w połowie 1941 r. Ostatnie trzy przeprowadził biskup Maksymilian Kaller⁹⁶. Z okazji tej ostatniej proboszcz wypełnił protokół już 21 października 1940 r. Podał w nim, że ma 1215 parafian i 3 niekatolików, dzieci poniżej 6 roku życia – 114, a w wieku 6-14 lat – 185, były też dwa małżeństwa mieszane. W czasie ostatniego liczenia w kościele było 729 parafian. Biorąc pod uwagę poszczególne wsie, w Radostowie było około 400-450 parafian, na kolonii tej wsi około 400, w Studnicy – około 200 i na kolonii Studnicy też około 200. W parafii proboszcza wspierał zakonnik redemptorysta Paweł Volkmer, urodzony 4 lutego 1886 r., wyświęcony 27 lipca 1914 r., który do Radostowa przybył 20 czerwca 1940 r. Były też dwie siostry katarzynki, które mieszkały w wikarówce. Jedna z nich grała na organach, a druga pomagała w zakrystii. Placówkę tego zgromadzenia w Radostowie założono w 1933 r.

⁸⁸ Tamże, s. 116.

⁸⁹ Tamże, s. 117.

⁹⁰ Tamże, s. 119.

⁹¹ F. Schwark, *Aus der Pfarrchronik und Ortsgeschichte von Freudenberg*, „Ermlandbriefe”, 57(1961), s. 2-4.

⁹² PDE, 1913, s. 116.

⁹³ AAWO, Jeziorany nr 19.

⁹⁴ Tamże.

⁹⁵ Tamże.

⁹⁶ Tamże.

i głównym zadaniem sióstr miało być ambulatoryjne pielęgnowanie chorych⁹⁷. Jako kalikant pracował Mondkowski, a grabarz – Lindenblatt.

Msze św. w niedziele i święta odprawiano nadal o 7.00 (cicha z kazaniem) oraz o godz. 10.00 (kazanie i suma). W miesiącach letnich w każdy wtorek i piątek przybywali do kościoła uczniowie. Obchodzono pierwsze piątki miesiąca. Zachowano też wszystkie pielgrzymki. W 1938 r. udzielono łącznie 19 112, a w 1939 r. – 21 950 Komunii św. Chrztałów w 1938 r. było 21, a w 1939 r. – 29, ślubów odpowiednio – 14 i 4, pogrzebów – 15 i 24, do I Komunii św. przystąpiło w 1938 r. – 20, a w 1939 r. – 22 dzieci. Ostatnią misję parafialną przed wojną przeprowadzono w 1939 r. Szkoły były dwie: w Radostowie i Studnicy. W kościele na szczególną uwagę zasługiwały obrazy oraz trzy figury: Najświętszego Serca Jezusowego, św. Józefa i św. Joachima. Cmentarz przy kościele obejmował 33,7 arów, a nowy – oddalony o 200 m – 63,32 ara. Był też stary budynek szkolny, w którym mieszkali drugi kościelny – Mondkowski, a dwa pokoje przeznaczono dla polskich jeńców. Do parafii należało 110 ha ziemi. Do zarządu kościelnego wchodziłi Kuhn, Gräber i Neumann⁹⁸.

Te informacje uzupełniają wiadomości zamieszczone w artykule *Aus der Pfarrchronik und Ortsgeschichte von Freudenberg*, opublikowanym przez dawnego nauczyciela Franza Schwarka na łamach „Ermlandbriefe”. Píše on, że wieża kościoła w 1930 r. została oszalowana nowymi deskami, a na jej dachu wymieniono gonty i umieszczono chorągiewkę z datą odnowienia – 1929 r. Wieńczył ją pięciometrowy, metalowy krzyż. Kościół był pokryty dachówką holenderką i ogrodzony murem. Do świątyni prowadziło troje drzwi. W portalu północnym znajdowała się Grupa Ukrzyżowania. Jest to obiekt jednonawowy, sufit został wykonany z drewna, pomalowany, w tym w sceny z męczeńskiej śmierci św. Jerzego, z życia Świętej Rodziny, zapewne wykonane przez malarza Mayera (zm. w 1737 r.)⁹⁹. W kościele wiszą dwa żyrandole. F. Schwark powtórzył informacje o ołtarzach, ale też dodał, że obok obrazu św. Anny w ołtarzu bocznym były dwie plakietki, przypominające o cudownych uzdrowieniach. Jedno z nich dotyczyło przywrócenia wzroku. Mieszkańcy przekazywali wieść, że w Studnicy urodziło się dziecko niewidzące. Jego matka udawała się prawie każdego dnia do kościoła na Mszę św. poranną i prosiła o przywrócenie wzroku. Gdy pewnego dnia powróciła do domu, usłyszała głos dziecka: „Mamo, teraz widzę ciebie”. Stacje Drogi Krzyżowej namalował Steffgen z Trewiru¹⁰⁰.

⁹⁷ M. Krebs, *Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy w diecezji warmińskiej w latach 1933-1993*, SW, 32(1995), s. 315; F. Schwark, *Aus der Pfarrchronik und Ortsgeschichte von Freudenberg*, „Ermlandbriefe”, 57(1961), s. 2-4.

⁹⁸ AAWO, Jeziorany nr 19.

⁹⁹ F. Dittrich, *Böttchers Inventarisierung...*, dz. cyt., s. 292.

¹⁰⁰ Tamże.

Na lewo od wieży znajduje się zamknięta chrzcielnica, wykonana z kamienia. Ambona natomiast została sporządzona w 1752 r. przez Schmidta z drewna i zawiera przedstawienia czterech Ewangelistów, czterech doktorów Kościoła i św. Jerzego; organy pneumatyczne z 22 registrami, zapewne przerobione przez organmistrza Calhorna z Reszla. Między prezbiterium a nawą na belce tęczowej Grupa Ukrzyżowania z Matką Boską i św. Janem, wykonana w 1741 r.¹⁰¹. Na wieży były 3 duże dzwony, a na wieżyczce na dachu nad ołtarzem głównym sygnaturka. Dwa duże dzwony i część cynowych piszczałek zabrano w czasie I wojny światowej, ale pozostawiono je na dworcu w Jezioranach i dlatego też po wojnie wróciły do kościoła; parafia utraciła je definitywnie w czasie II wojny światowej.

W inwentarzu sporządzonym przez Józefa Kolberga, oprócz wcześniej omówionej monstrancji, są odnotowane jeszcze inne paramenty, w tym 3 kielichy srebrne i pozłacane; jeden z nich w stylu romańskim, wykonany w Münster. Z 1841 r. pochodzą srebrne dzbanuszki mszalne, wykonane w Królewcu, zapewne zrobione przez Jana Ferdynanda Reichela. Był też relikwiarz z miedzi, pozłacany, w formie słońca oraz drugi, srebrny w neogotyckim stylu, zrobiony w Gdańsku. Do szczególnie cennych zaliczono jeszcze srebrną kadzielnicę z główkami aniołów i przedstawieniem św. Jerzego oraz św. Małgorzaty, cyborium srebrne i pozłoczone, zrobione w Królewcu w 1782 r. przez Filipa Zimmermanna, srebrny krzyż i srebrne kropidło (to ostatnie zapewne z 1788 r., być może wykonane również przez Zimmermanna)¹⁰². Był też kielich z profilowaną stopą, ufundowany przez Kaspra Andrzeja Rogallę, kanonika dobromiejskiego i proboszcza Radostowa, sporządzony w 1655 r.¹⁰³.

We wsi było sześć kaplic, poza nią jeszcze cztery i siedem krzyży, które obchodzono procesyjnie modląc się o dobre plony we wspomnienie św. Marka oraz w trzy dni przed Wniebowstąpieniem Chrystusa. Informacje te uściśla Stanisław Kuprjaniuk, który ustalił, że w Radostowie jest siedem kapliczek; sześć we wsi i jedna przy drodze do Orzechowa. Najstarsza pochodzi z XVIII w., jest otynkowana, z jedną niszą, w której znajduje się ludowa rzeźba Matki Boskiej¹⁰⁴. Pozostałe datowane są na drugą połowę XIX w., wzniesione w stylu neogotyckim. Jedna z nich ma chorągiewkę z datą 1876 r. i wyróżnia się sterczynami oraz dużą niszą u dołu, a u góry mniejszą. Jest też kapliczka z chorągiewką i datą 1883 r. oraz monogramami FH, a w niszy znajduje się Pieta. Inna kapliczka z datą w płycinie cokołu w tylnej elewacji – 1885 r. została wyposażona w nową figurę św. Floriana. Jest też kapliczka z datą 1860 r., umieszczo-

¹⁰¹ AAWO, Radostowo, nr 7, s. 2; *Przewodnik po zabytkowych kościołach południowej Warmii*, Olsztyn 1973, s. 75; A. Boetticher, *Bau- und Kunstdenkmäler...*, dz. cyt., s. 111-112; F. Dittrich, *Böttichers Inventarisation...*, dz. cyt., s. 293, 294.

¹⁰² J. Kolberg, *Ermändische Goldschmiede*, ZGAE, 16(1910), s. 477.

¹⁰³ Tamże, s. 536.

¹⁰⁴ S. Kuprjaniuk, I. Liżewska, *Warmińskie kapliczki*, Olsztyn 2012, s. 229.

ną też w płycinie na cokole¹⁰⁵. W Studnicy są cztery kaplice, wszystkie z końca XIX w., ustawione poza zwartą zabudową wsi. Jedna z nich ma datę 1927 r. Wszystkie zostały zbudowane w podobnym stylu; dwie otynkowane, a dwie z czerwonej cegły¹⁰⁶.

Nową plebanię w Radostowie zbudowano w 1909 r. z czerwonej cegły i pokryto dachówką holenderką. Wikarówkę wzniesiono w 1880 r. Były też obora i stodoła, masywne, kryte dachówką. Natomiast spichrz z miejscem dla wozu został zbudowany z muru pruskiego. W Studnicy wybudowano w 1908 r. dużą kaplicę, która mieściła od 150 do 200 osób.

Pogrzeby i śluby odbywały się przed południem, zazwyczaj z Mszą św. Śpiewał chór złożony z uczniów. Powstało też stowarzyszenie śpiewacze mężczyzn pod opieką nauczyciela Franza Schwarka, ale wykonywało śpiewy zazwyczaj w czasie rorat i odpustów. Tenże nauczyciel założył orkiestrę dętą, którą wyposażył w 8 instrumentów. Uświetniała ona m.in. Rezurekcję, pierwszą niedzielę w miesiącu połączoną z procesją w kościele. W artykule F. Schwarka zostali wymienieni też nauczyciele w Radostowie (niestety, bez imion): Weichert, Poschmann, Zimmermann, Franz Schwark, Thater i Blum (ten pracował do 1945 r.). O sobie Schwark napisał, że tę posesję objął 1 maja 1910 r. jako główny nauczyciel w trzyklasowej szkole i zarazem organista. Na tym stanowisku pracował do emerytury, na którą przeszedł 1 października 1932 r. Wówczas dokonano rozdziału urzędu nauczyciela i organisty; tę ostatnią funkcję przejęła niebawem siostra katarzynka.

Na odpust św. Anny do Radostowa przybywały pielgrzymki ofiarne z Frączek, Orzechowa i Kochanówki. Natomiast z Radostowa udawano się na św. Marii Magdaleny do Frączek, na św. Stanisława biskupa do Kochanówki, Wniebowzięcia NMP do Orzechowa i św. Rocha do Tłokowa oraz do Świętej Lipki i Głotowa¹⁰⁷. W okresie międzywojennym zarząd kościelny składał się z dziewięciu osób; sześciu z Radostowa i trzech ze Studnicy.

Do 1945 r. w archiwum parafialnym przechowywano księgi metrykalne, a wśród nich chrztów i małżeństw od 1672 r., zmarłych od 1683 r., dzieci pierwszokomunijnych od 1822 r., bierzmowanych od 1769 do 1775 r. i ponownie od 1868 r.¹⁰⁸. Niestety, prawie wszystkie uległy zniszczeniu pod koniec II wojny światowej.

W czasie I wojny światowej zginęło 48 mieszkańców, natomiast po pojawieniu się żołnierzy sowieckich w styczniu 1945 r. już w pierwszych dniach 100 osób; 72 zostały zabite, około 120 mężczyzn i kobiet zdolnych do pracy wywieziono do Związku Radzieckiego. Do Radostowa uciekło około 25 rodzin

¹⁰⁵ Tamże, s. 229-230.

¹⁰⁶ Tamże, s. 275.

¹⁰⁷ F. Schwark, *Aus der Pfarrchronik und Ortsgeschichte von Freudenberg*, „Ermlandbriefe”, 60(1962), s. 3.

¹⁰⁸ J. Kolberg, *Die Kirchenbücher des Bistums Ermland*, ZGAE, 1916, t. 19, s. 529.

z Goldapi. W 1946 r. na terenie parafii mogło pozostać jeszcze miejscowych około 600 osób¹⁰⁹.

Inny los spotkał ostatniego niemieckiego proboszcza Radostowa, ks. Franciszka Friedricha. Świecenia kapłańskie otrzymał w 1910 r. Tutejszym proboszczem został 1 kwietnia 1936 r. Za kazanie wygłoszone 18 kwietnia następnego roku był śledzony i przesłuchiwany przez nadprokuraturę sądu specjalnego w Królewcu. Proces wytoczono mu na podstawie ustawy z 30 kwietnia 1938 r. Od 9 kwietnia 1940 r. był więziony w Olsztynie, zwolniony po 5 tygodniach i następnie wysiedlony przez gestapo z diecezji warmińskiej. Powodem oskarżenia była opieka, jaką otoczył Polaków. Wówczas zamieszkał w Schöneiche k. Berlina. W czerwcu 1945 r. próbował wrócić do diecezji, ale nie było to już możliwe. Zmarł w 1974 r. w Saarhölzbach¹¹⁰.

W czasie jego nieobecności posługę duszpasterską sprawował kolejny redemptorysta Josef Kolfenbach, urodzony 2 stycznia 1905 r. w Honnef am Rhein. Świecenia kapłańskie otrzymał 6 kwietnia 1929 r. Od 1935 r. pracował w kościele Świętego Krzyża w Braniewie, a w 1941 r. objął zastępstwo w Radostowie. Po wejściu żołnierzy radzieckich na początku 1945 r. został wezwany pod koniec lutego do komendantury, stamtąd wywieziony do Lidzbarka Warmińskiego, potem do Bartoszyc i na początku marca razem z ks. Gerhardem Fittkauem na Syberię. Transport trwał 3 tygodnie zanim dotarł do obozu nr 225. Tam zmarł 31 marca 1945 r.¹¹¹.

Warto też dodać, że przed II wojną światową Radostowo obejmowało około 1420 ha ziemi w większości uprawnej oraz trzy lasy. We wsi funkcjonowały trzy karczmy, 2 sklepy z różnymi towarami, dwa zakłady masarskie, piekarnia, trzech kowali, kołodziej, stolarz, siodlarz, a także krawcy i murarze¹¹².

W tym artykule pominięto kwestie związane z duchowieństwem pracującym w Radostowie. Wymieniono jedynie te postaci, które były odnotowane w różnych protokołach, zwłaszcza wizytacyjnych. Uczyniono to świadomie, ponieważ życiorysy wszystkich księży pracujących od początku XVI w. do 1992 r. (także wikariuszy) zostały opracowane przeze mnie w ośmiotomowej publikacji *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej*.

¹⁰⁹ F. Schwark, *Aus der Pfarrchronik und Ortsgeschichte von Freudenberg*, „Ermlandbriefe”, 60(1962), s. 3-4.

¹¹⁰ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie...*, dz. cyt., s. 72.

¹¹¹ B. Schwark, *Ihr Name lebt. Ermländische Priester in Leben, Leid und Tod*, Osnabrück 1958, s. 143-146.

¹¹² F. Schwark, *Aus der Pfarrchronik und Ortsgeschichte von Freudenberg*, „Ermlandbriefe”, 57(1961), s. 2.

AN OUTLINE OF THE HISTORY OF THE PARISH IN RADOSTOWO TILL THE END OF WORLD WAR II

Summary

The article describes the origins and development of the parish in Radostowo in 1945. The main attention was paid to changes in the equipment of the church, pastoral development, operation of the parish school, religious associations and pastors.

Radostowo was founded in the years 1333-1342. Its location was approved in 1362 by Bishop Jan Stryrock and back the church was dated. The first known probost was Thomas Kranch, mentioned in 1482. In 1888-1890 there was conducted a restauration of the interior. The parish was not large. In 1777 Easter Holy Communion was taken by 726 people and 33 children were baptized. In 1901 (after the parish in Frączki was excluded) Easter Holy Communion was taken by 1010 and in 1941 by 1227 people. After World War II the parish did not have its own parish priest for many years until 1 July 1990 when rev. Jan Mucha became the probost and now rev. Marek Choromański has ministered to the parish.

Key words: Radostowo, parish, history.